

Sprawozdanie z konferencji naukowej: „«Ł» jak «Łączka». Technika i medycyna w służbie pamięci narodowej”, Politechnika Warszawska, 1 VI 2015

1 VI 2015 r. na Politechnice Warszawskiej odbyła się konferencja naukowa pod nazwą „«Ł» jak «Łączka». Technika i medycyna w służbie pamięci narodowej”. Organizatorem konferencji było Studenckie Koło Naukowe Varsaviana Wydziału Administracji i Nauk Społecznych Politechniki Warszawskiej, którego opiekunem naukowym jest prof. nzw. dr hab. Bogusław Kopka.

Zasadniczym celem obrad było zwrócenie uwagi osób współcześnie żyjących na problemy związane z odnajdywaniem miejsc pochówku, identyfikacją oraz należytym uczczeniem pamięci ofiar terroru komunistycznego w Polsce w latach 1944–1956. Właśnie z tym zagadnieniem wiąże się bezpośrednio pojęcie „Łączki” jako wydzielonego obszaru na Cmentarzu Powązkowskim (Wojskowym), gdzie anonimowo i potajemnie grzebano mordowanych w warszawskich więzieniach. Rozpoczęcie prac badawczych stało się możliwe dzięki listowi intencyjnemu, podpisanemu w 2011 r. przez prezesa IPN dr. Łukasza Kamińskiego, sekretarza Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa dr. hab. Andrzeja K. Kunerta oraz ówczesnego ministra sprawiedliwości Krzysztofa Kwiatkowskiego¹.

W 2012 r. zespół naukowy pracowników Instytutu Pamięci Narodowej, kierowany przez pełnomocnika prezesa IPN ds. poszukiwań miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego, dr. hab. Krzysztofa Szwaagrzyka, wraz z antropologami, historykami i medykami sądowymi, w ramach realizowanego przez IPN ogólnopolskiego projektu badawczego „Poszukiwanie nieznanych miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego”, dokonał w tym miejscu odkrycia masowych mogił ze szczątkami represjonowanych.

Wyodrębniono trzy główne zakresy badań: historyczne, sądowo–antropologiczne i genetyczne. Historycy koncentrowali się na badaniach zawartości archiwów dotyczących różnych form oddziaływania na społeczeństwo tzw. aparatu represji. Ponadto badali dokumentację administracyjną, ze szczególnym uwzględnieniem ksiąg nekropolii. Natomiast antropolodzy analizowali materiał zebrany w trakcie przeprowadzania ekshumacji zwłok, przy spełnieniu kryteriów naukowych i metodologicznych. Warto dodać, że niejednokrotnie wyniki tego rodzaju badań służyły jako materiał dowodowy w procesach sądowych. Niezmiernie trudnego zadania podjęli się również medycy sądowi i antropolodzy, którzy dokonywali oględzin

¹ *Instytut Pamięci Narodowej– Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2012 r. — 31 grudnia 2012 r.*, www.ipn.gov.pl [on–line, wykorzystane 24 VII 2015].

szczałków ludzkich zarówno na obszarze Łączki, jak i w laboratoriach specjalistycznych. Dzięki temu mogli dokonać właściwej oceny bezpośrednich przyczyn śmierci ofiar oraz widocznych na szczątkach cech urazów, będących efektem brutalnych przesłuchań. W niektórych przypadkach ostateczna identyfikacja wymaga badań genetycznych, prowadzonych według standardów światowych. Materiał do tych badań musi być pobrany od krewnych ofiary, co często wydłuża cały proces².

W imieniu władz Wydziału Administracji i Nauk Społecznych Politechniki Warszawskiej uroczystego otwarcia konferencji dokonała prodziekan ds. nauki, prof. nzw. dr hab. Anna Gołębiowska, a obradom przewodniczył prof. nzw. dr hab. Bogusław Kopka. Wygłaszane referaty dotyczyły przede wszystkim omówionej powyżej problematyki. Zgodnie z porządkiem obrad, w pierwszej części zaprezentowano trzy prace:

- *Znaczenie oględzin antropologicznych w identyfikacji szczątków ofiar komunizmu* — autor dr Agata Thannhaeuser (w jej imieniu referat przedstawił dr Łukasz Szeleszkowski);
- *Rola medyka sądowego w badaniach ekshumacyjnych szczątków ofiar terroru komunistycznego z lat 1944–1956* — autor dr Łukasz Szeleszkowski;
- *„Łączka” — historia, współczesność, przyszłość* — autor dr hab. Krzysztof Szwagrzyk.

Cykl odczytów konferencyjnych rozpoczął dr Łukasz Szeleszkowski z Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu, wygłaszając dwa referaty, w których wyjaśnił istotę dokonywania oględzin ludzkich szczątków i znaczenie tych czynności dla późniejszej identyfikacji ofiar stalinizmu i komunizmu. Prezentując multimedialnie fotografie z miejsc prowadzonych badań, dr Szeleszkowski w obrazowy i klarowny sposób omówił zasady pracy ekshumacyjnej, z uwzględnieniem jej poszczególnych etapów. Wyjaśnił także przyczyny udziału w tym procesie medyków sądowych oraz rolę, jaką mają do spełnienia. W swym wystąpieniu dr Szeleszkowski podkreślił, że nadrzędnym, a zarazem wspólnym celem pracy wszystkich specjalistów uczestniczących w tej procedurze jest dążenie do możliwie pełnej identyfikacji zamordowanych, co pozwoli na przywrócenie pamięci o często zapomnianych ofiarach komunizmu. Jest to niezwykle trudne zadanie (przede wszystkim ze względu na sposób grzebania zabitych oraz upływ czasu), ale w znacznym stopniu możliwe do zrealizowania.

Następnym prelegentem był dr hab. K. Szwagrzyk, który systematycznie i pogładowo przedstawił uczestnikom konferencji historię kwatery „L” oraz przyczyny podjęcia na jej obszarze kompleksowych prac badawczych. Referent zwrócił uwagę na stosowaną przez władze komunistyczne zasadę grzebania w tej kwaterze od 1948 r. osób, których egzekucja miała miejsce w placówkach więziennych oraz aresztach. Pochówki były prowadzone bez jakiegokolwiek ewidencji, w sposób uniemożliwiający rozpoznanie zamordowanych. Szacuje się, że na „Łączce” pogrzebano w latach 1948–1956 około trzystu osób. Zatarciu wszelkich śladów miała również służyć wydana w latach osiemdziesiątych XX w. zgoda na stawianie w tym miejscu nowych grobów. W dalszej części wystąpienia dr hab. K. Szwagrzyk omówił plany prowadzonego przez niego zespołu badawczego w zakresie kontynuowania poszukiwań miejsc pochówku i identyfikacji szczątków osób straconych z powodów politycznych. Ponadto wskazał na konieczność prowadzenia badań także na terenach cmentarzy na Służewie i Bródnie. Kończąc prelekcję, dr hab. K. Szwagrzyk wyraził głębokie przekonanie, że „doczekamy chwili, gdy w Kwaterze na Łączce na warszawskich Powązkach odbędzie się uroczysty pochówek Żołnierzy Niezłomnych, zamordowanych i grzebanych w bezimiennych grobach w czasach stalinowskich. Dopiero wtedy będziemy mogli powiedzieć, że zakoń-

² K. Szwagrzyk, Ł. Szeleszkowski, A. Ossowski, *Poszukiwania miejsc pochówków i metoda identyfikacji ofiar komunizmu w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 2013, r. XLV, nr 4.

czyliśmy pewien etap naszej historii. Komunizm został za nami, bo odnaleźliśmy szczątki naszych bohaterów i godnie ich pochowaliśmy”³.

Po referatach przybliżających problematykę „Łączki” i związane z nią trudności badawcze oraz formalno–prawne rozpoczęła się dyskusja. Wśród wypowiedzi dotyczących aktualnego stanu badań dominowały pytania do dr. hab. K. Szwagrzyka o perspektywy rozstrzygnięcia sporu wokół „Łączki”, związanego z koniecznością przeniesienia w inne miejsce istniejących w tej kwaterze grobów z lat osiemdziesiątych XX w. Tylko w ten sposób można byłoby bowiem zwiększyć efektywność prowadzonych do tej pory prac. Na uwagę zasługuje również wypowiedź gościa konferencji, Witolda Mieszkowskiego, który opowiadał o swoim zaangażowaniu w poszukiwanie na obszarze kwatery „Ł” szczątków swego ojca — komandora Stanisława Mieszkowskiego, niesłusznie oskarżonego w 1952 r. o działalność szpiegowską i skazanego na karę śmierci przez rozstrzelanie. Poruszył także kwestię trudności prawnych uniemożliwiających doprowadzenie badań do stanu finalnego, którym byłaby identyfikacja wszystkich ofiar komunistycznego terroru. W. Mieszkowski wyraził szczególne uznanie dla dr. hab. K. Szwagrzyka za jego działalność, która m.in. przyczyniła się do odnalezienia miejsca pochówku ojca.

Po dyskusji przewodniczący obrad, prof. nzw. dr. hab. Bogusław Kopka, ogłosił dwudziestominutową przerwę, podczas której istniała możliwość swobodnej wymiany poglądów i doświadczeń.

Po przerwie obrady rozpoczął Piotr Życieński referatem „*Cum tacent clamant*” — „*Milcząc, wołają*”. *Fotografie z Powązkowskiej „Łączki*”. Prelegent nawiązał do problematyki pierwszej części konferencji, przedstawiając trud pracy historyków, archeologów i antropologów. Swoje wystąpienie wzbogacił o niezwykle interesującą projekcję autorских zdjęć z terenu prac badawczych, prowadzonych przez zespół pod kierunkiem dr. hab. K. Szwagrzyka. Fotografie te były wcześniej prezentowane na wystawie pod tym samym tytułem, jak wygłoszony referat. P. Życieński podkreślił znaczenie rezultatów poszukiwań zespołu dr. hab. Szwagrzyka, szczególnie dla rodzin ofiar.

Intencją organizatorów konferencji było również zaakcentowanie wkładu kadry akademickiej Politechniki Warszawskiej w ochronę jej zaplecza laboratoryjnego, aparatury oraz zapewnienie ciągłości kształcenia inżynierów w okresie drugiej wojny światowej. Jednym z celów było także podjęcie problematyki dotyczącej ekspozycji zabytków techniki i ich stanu zachowania na Politechnice Warszawskiej. Wprowadzenie tych zagadnień do programu konferencji wydaje się szczególnie istotne w kontekście przypadającego w bieżącym roku stulecia Odnowienia Tradycji Politechniki Warszawskiej. Referaty związane z tymi tematami wygłosili kolejno:

- dr Marek Jakubiak z Wydziału Administracji i Nauk Społecznych PW (*Rola kadry akademickiej w ochronie dziedzictwa naukowo–technicznego Politechniki Warszawskiej*);
- dr Zbigniew Tucholski z Instytutu Historii Nauki PAN (*Zabytki techniki na Politechnice Warszawskiej*).

Pierwsze z wystąpień dotyczyło działań podejmowanych przez kadre akademicką Politechniki Warszawskiej w czasie drugiej wojny światowej w celu nieprzerwanej realizacji misji uczelni pomimo jej oficjalnego zamknięcia w listopadzie 1939 r. Wysiłki profesorów obejmowały zarówno ochronę wyposażenia zakładów i laboratoriów Politechniki Warszawskiej przed ich zagrabieniem przez Niemców, jak i kontynuację kształcenia przyszłych inżynierów. Prezentując biogramy najbardziej zasłużonych dla realizacji tego celu profesorów

³ K. Szwagrzyk, *Fragment prelekcji na Konferencji Naukowej „Ł jak Łączka. Technika i medycyna w służbie pamięci narodowej”*. *Politechnika Warszawska* 01.06.2015. Cyt. za: Ł jak łączka–historia–polskieradio.pl. <http://www.polskieradio.pl/39/1240/Atykuł/> [on–line, wykorzystane 25 VII 2015].

(m.in. Kazimierza Drewnowskiego, Jana Czochralskiego, Romana Trechcińskiego, Stefana Straszewicza, Bohdana Stefanowskiego), prelegent podkreślił, że dzięki ich postawie, pomimo licznych trudności i zagrożeń, udało się wypromować wielu absolwentów. Ponadto w zestawieniu tabelarycznym przedstawił dane statystyczne dotyczące liczby uzyskanych w latach 1940–1944 dyplomów inżynierskich, doktorskich oraz przeprowadzonych w tym czasie przewodów habilitacyjnych. W podsumowaniu mówca podkreślił, że pomimo kompleksowego podejścia kadry akademickiej PW do kwestii ochrony dziedzictwa naukowo–technicznego uczelnia poniosła wiele strat materialnych. Związane one były zarówno z ubytkami w księgozbiornie, jak i infrastrukturze lokalowej Politechniki Warszawskiej. Dodał także, że bez zaangażowania kadry akademickiej w zachowanie zaplecza naukowo–dydaktycznego PW w okresie okupacji hitlerowskiej ponowne otwarcie uczelni po zakończeniu wojny byłoby niezwykle trudne.

Drugi z prelegentów, dr Z. Tucholski, omówił problematykę związaną z zabytkami techniki na Politechnice Warszawskiej. Podkreślając znaczenie posiadania przez PW zbioru maszyn i urządzeń pochodzących z różnych okresów historycznych, referent zaznaczył, że pewna ich część uległa zniszczeniu bądź została zrabowana w czasie drugiej wojny światowej. Natomiast pozostała część wciąż nie może zostać we właściwy sposób wyeksponowana. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest problem z wyznaczeniem odpowiedniego lokalu, przystosowanego do przechowywania urządzeń częstokroć o znacznych gabarytach i równocześnie umożliwiającego odpowiednią ekspozycję dla zwiedzających. Dr Tucholski zwrócił szczególną uwagę na fakt wpisania do rejestru zabytków budynku Instytutu Technologii Ciepłej Politechniki Warszawskiej przy ul. Nowowiejskiej 21/25 wraz z jego dziedzińcem. W rejestrze znalazła się także znajdująca się na terenie tego dziedzińca chłodnia kominowa. Warto dodać, że obiekt ten był jedną z pierwszych powojennych inwestycji Politechniki Warszawskiej. Wzniesiony w latach 1951–1954 zyskał status zaplecza naukowo–badawczego, łączącego sale dydaktyczne z powierzchnią laboratoryjną. Znajdowało się w nim wiele najnowocześniejszych w tamtych czasach maszyn, ze szczególnym uwzględnieniem minielektrowni dydaktycznej. Konkludując, dr Z. Tucholski podkreślił konieczność podtrzymywania starań pracowników Politechniki Warszawskiej o zachowanie znajdujących się na terenie uczelni zabytków techniki dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Po wygłoszeniu referatów przewodniczący obrad, prof. nzw. dr hab. B. Kopka, zapowiedział rozpoczęcie dyskusji. Uczestnicy m.in. pytali, czy w okresie drugiej wojny światowej zdarzały się przypadki masowych aresztowań kadry akademickiej PW w trakcie konspiracyjnego prowadzenia zajęć oraz w jaki sposób radzono sobie z ćwiczeniami laboratoryjnymi przy braku pełnego dostępu do zaplecza naukowo–dydaktycznego. Poruszono także kwestię losów zabytków na Politechnice Warszawskiej, zarówno w okresie drugiej wojny światowej, jak i w latach powojennych.

Po zakończeniu dyskusji przewodniczący zarządu SKN Varsaviana Mateusz Goździkowski podziękował organizatorom i wszystkim uczestnikom, zamykając konferencję.

O znaczeniu konferencji naukowej „«Ł» jak «Łączka». Technika i medycyna w służbie pamięci narodowej” dla utrwalenia pamięci o ofiarach terroru komunistycznego z lat 1944–1956 i wysiłkach na rzecz ich identyfikacji oraz godnego pochówku świadczy niewątpliwie fakt przekazania od prezydenta–elekt Andrzeja Dudy listu do jej organizatorów i uczestników. Dziękując „wszystkim osobom zaangażowanym w ten, czy w inny sposób w szczytne dzieło przywracania pamięci o najnowszej historii Polski, a w szczególności o Ofiarach terroru komunistycznego”⁴, prezydent–elekt złożył szczególne podziękowanie

⁴ A. Duda, *Pismo do Organizatorów i uczestników konferencji naukowej „Ł jak łączka. Technika i medycyna w służbie pamięci narodowej” 01.06.2015 r.*

dr. hab. K. Szwagrzykowi za inicjatywę, kierowanie zespołem badawczym i konsekwencję w dążeniu do doprowadzenia badań do końca. Zaznaczył również, że „starania o wzmacnianie poszczególnych elementów naszej tożsamości narodowej powinno być obowiązkiem każdego Polaka”⁵.

Organizacja konferencji naukowej przez Studenckie Koło Naukowe Varsaviana Wydziału Administracji i Nauk Społecznych PW na tak ważny i aktualny społecznie temat nie została pominięta przez środki medialnego przekazu: prasę, radio i telewizję internetową⁶. Niewątpliwym atutem obrad była możliwość wysłuchania referatów wielu osób bezpośrednio zaangażowanych w prace badawcze oraz wypowiedzi przedstawicieli rodzin ofiar terroru komunistycznego z lat 1944–1956. Ich uczestnictwo w konferencji w znaczący sposób wpłynęło na liczebność aktywnych słuchaczy i rangę tego wydarzenia. Godny odnotowania jest także liczny udział studentów, dzięki czemu podczas spotkania udało się wytworzyć niezapomnianą atmosferę międzypokoleniowej wymiany wiedzy, spostrzeżeń i doświadczeń, związanych z tragicznym losem znanych i nieznanymi bohaterów warszawskiej kwatery „Ł”.

Marek A. Jakubiak
Warszawa

⁵ Ibidem.

⁶ Zob. *Żołnierze Wyklęci. Nauka z Łączki*, „Nasz Dziennik” 2015, nr 124 (5268); Biuletyn PW; Telewizja Internetowa PW.